

IZZIVI VARSTVA SPECIALISTOV STARORASLIH GOZDOV

// Tomaž Mihelič, Pia Höfferle

Gozdovi v Sloveniji pokrivajo približno 70 % skupne površine območij Natura 2000. Ne glede na sonaravni način gospodarjenja pa ti gozdovi žal ne zagotavljajo trajnostnega varstva gozdnih specialistov.

foto: **Domen Stanič**

Gospodarjenje z gozdom ima močan vpliv na biodiverzitetu. Vrste, ki so za to najbolj dovzetne, so specialisti naravnih, staroraslilih gozdov oz. sestojev, ki so se razvili brez človekovega vpliva. Varstvo specialistov je največji izziv pri usklajevanju interesov gospodarjenja in varstva biodiverzitete v gozdu.

Slovenija je močno gozdnata dežela in prav ohranjenost gozdov na prelomu tisočletja je bila razlog, da smo z vstopom v Evropsko unijo velikim delom teh gozdov po jasno opredeljenih kriterijih pripisali status območja Natura 2000. S tem smo se morali zavezati k dolgoročnemu ohranjanju kvalifikacijskih vrst ptic, ki so odvisne od tega dragocenega okolja. Danes se zdi, da vse bolj razumemo pomembnost tovrstnih zavez, kljub temu pa smo na območjih Natura 2000 še vedno priča vztrajnemu upadanju biodiverzitete.

Pri tem so različni habitati pod zelo različnimi pritiski in biodiverziteti v gozdovih še zdaleč ne upada tako hitro kot v kmetijski krajini. Novi izzivi, ki jih je z razglasitvijo tovrstnih območij dobilo gozdarstvo, so se marsikomu zdeli enostavno uresničljivi. Slovensko gozdarstvo je imelo dolgoletno tradicijo gospodarjenja po načelih sonaravnosti, trajnosti in mnogonamenskosti in se po tem vidiku odlikuje še danes, če se primerjamo z drugimi državami. To je tudi razlog za ugodno ohranitveno stanje kar nekaj generalistov oz. bolj prilagodljivih vrst s široko ekološko nišo. Veliko težje pa je varovati t.i. specialiste oz. vrste, ki potrebujejo točno določene lastnosti habitata. Prav paradoksalno je, da gre v naših gozdovih, v katerih se s sonaravnim gospodarjenjem posnemajo razvojni procesi pragozdov, daleč najslabše ravno specialistom staroraslilih, naravnih gozdov.

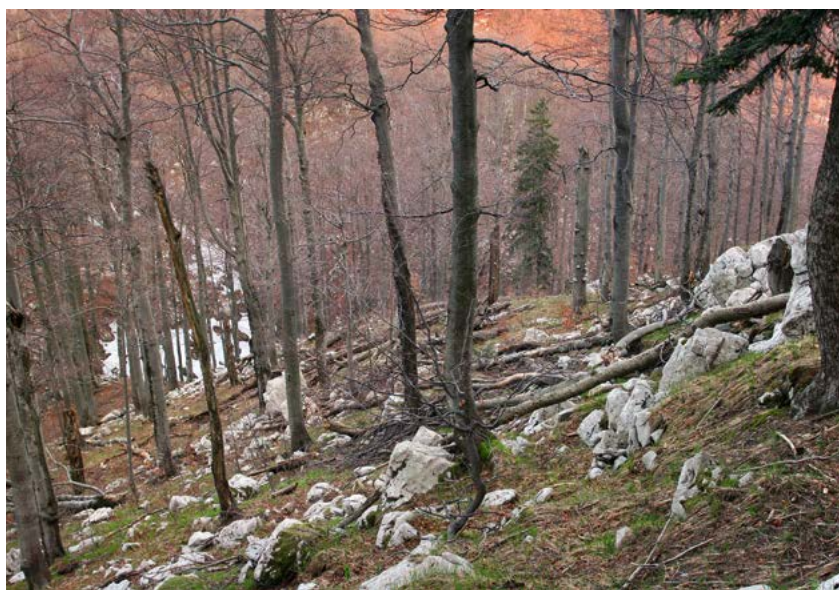
NATURA 2000, PTICE IN GOZD V SLOVENIJI

Gozdovi v Sloveniji prekrivajo več kot polovico države in približno 70 % skupne površine območij Natura 2000. V teh območjih je varovanih 14 gnezdečih vrst ptic, ki so za svoj obstoj vezane na gozd. V naboru evropsko pomembnih vrst (t.i. Natura 2000-vrst), ki jih v Sloveniji spremljamo z rednim monitoringom (skupno 18 vrst ptic), sta od gozdnih samo dve vrsti, in sicer triprsti (*Picoides tridactylus*) in srednji detel (*Dendrocoptes medius*). Manjkajo nam nekateri sistematični monitoringi gozdnih indikatorskih vrst, kot so divji petelin (*Tetrao urogallus*), gozdni jereb (*Tetrastes bonasia*) ali belohrbti detel (*Dendrocopos leucotos*), zato je poznavanje realnega stanja v populacijah teh ptic slabše in pogosto sloni na zanesenjaštvu zainteresirane javnosti. Varovane ptice, katerih preživetje je odvisno od ohranjenih, naravnih gozdov, so še posebej občutljive za spremembe v ekosistemu. Kratkoročni populacijski trendi večine teh vrst v Evropi kažejo na upad številčnosti.

Slovenija se uvršča med vodilne države pri trajnostnem gospodarjenju z gozdovi, pri čemer so gozdovi upravljani tako, da ohranjajo ravnovesje med ekološkimi, gospodarskimi in socialnimi funkcijami. Ekološka funkcija zajema skupino funkcij gozda, kot so npr. varstvo pred erozijo in plazenjem, zadrževanje vode, uravnavanje podnebja ali ohranjanje biotske pestrosti. Pri gospodarjenju se pogosto pozablja na celostno ohranjanje ekološke funkcije, saj so običajno postavljene v ospredje predvsem funkcije, ki jih ljudje lažje ekonomsko ovrednotimo.

Glavni element, ki razlikuje gospodarski gozd (zgoraj) od starorasllega, naravnega gozda (spodaj), je količina odmrle lesne mase. Ta je lahko v starorasllem gozdu tudi do 10-krat večja od tiste v gospodarskem gozdu.

foto: **Tomaž Mihelič**

Pomembna funkcija ohranjanja biotske pestrosti ostaja zaradi svoje intrinzične vrednosti zapostavljena. Nema lokrat se pojavlja tudi napačna predstava o tem, kaj dejansko pomeni naraven gozd.

Prav paradoksalno je, da gre v naših gozdovih, v katerih se s sonaravnim gospodarjenjem posnemajo razvojni procesi pragozdov, daleč najslabše ravno specialistom starorasl, naravnih gozdov.

Graditev novih gozdnih vlak negativno vpliva na ohranjanje biodiverzitete, saj dostopnost do gozdov povečuje intenzivnost sečnje.
foto: **Tomaž Mihelič**

SEZNAM VAROVANIH VRST, KI SO VEZANE NA GOZD

Vrsta	Latinsko ime	Ocenjena velikost populacije v Slo	Populacijska enota*	Kratkoročni trend populacije
belohrbti detel	<i>Dendrocopos leucotos</i>	100 - 150	p	↓
belovrati muhar	<i>Ficedula albicollis</i>	8.500 - 12.000	p	×
črna štokrlja	<i>Ciconia nigra</i>	40 - 60	p	↔
črna žolna	<i>Dryocopus martius</i>	4.000 - 8.000	p	×
divji petelin	<i>Tetrao urogallus</i>	550 - 600	s	↓
gozdni jereb	<i>Tetrastes bonasia</i>	1.000 - 2.000	p	↓
koconogi čuk	<i>Aegolius funereus</i>	450 - 850	p	↕
kozača	<i>Strix uralensis</i>	700 - 1.200	p	↑
mali muhar	<i>Ficedula parva</i>	100 - 250	p	×
mali skovik	<i>Glaucidium passerinum</i>	200 - 380	p	×
pivka	<i>Picus canus</i>	3.000 - 6.000	p	×
ruševce	<i>Lyrurus tetrix</i>	1.500 - 2.000	s	×
srednji detel	<i>Dendrocoptes medius</i>	2.000 - 3.300	p	↓
triprsti detel	<i>Picoides tridactylus</i>	350 - 600	p	↓

Legenda:
↑ - povečanje populacije; ↓ - upad populacije; × - trend neznan zaradi pomanjkanja vhodnih podatkov
↔ - stabilna populacija; ↕ - nihanje populacije;

* enota ocene populacije je lahko izražena s številom parov (p) ali številom teritorialnih samcev (s)

Sonaravno gospodarjeni gozdovi so lahko na videz precej podobni naravnim gozdovom, a so razlike ogromne, če pogledamo njihove posamezne lastnosti. Ko govorimo o gozdu, ki je prepuščen naravnemu razvoju, govorimo o okolju, v katerem se človek redko pojavlja in v katerega redko posega s svojimi dejavnostmi. To pomeni, da razvoj gozda in naravni procesi v njem, denimo odmiranje drevja, potekajo nemoteno in brez vpliva človeka.

Takšna območja so danes pogosto zavarovana zaradi svoje izjemne vrednosti. Primeren kazalec naravnosti gozda in posredno tudi intenzitete človekovega vpliva je količina odmrle lesne biomase oz. odmrlega drevja. V gospodarskih gozdovih Slovenije znaša količina odmrle lesne biomase stoječih in ležečih dreves (brez panjev in vej) približno 20 m³/ha. V primerljivih naravnih gozdovih je lahko ta količina tudi nekaj 10-krat večja. Pri nas je večina gozdov, ki so prepuščeni naravnemu razvoju, zavarovanih kot gozdni rezervat. Poleg teh se gozd prepušča naravnemu razvoju tudi na območju tako imenovanih ekocelic. Podobno kot gozdni rezervati so ekocelice območja gozdov v naravovarstveno pomembnih predelih, ki pa se načrtno prepuščajo naravnemu razvoju le za krajše, navadno nekaj desetletno časovno obdobje. Čeprav so gozdni rezervati in ekocelice pomembni za ohranjanje ogroženih vrst, pa njihova zane-marljiva površina (rezervati v Sloveniji zajemajo 0,8 % gozda, ekocelice pa 0,7 %) ne more učinkovito nadomestiti izgub v gospodarskih gozdovih, kjer živijo gozdni specialisti, pogosto najbolj pod udarom.

PREDSTAVNIKI GOZDNIH SPECIALISTOV V SLOVENSKIH GOZDOVIH:

DIVJI PETELIN (*Tetrao urogallus*)
foto: Jure Novak

GOZDNI JEREB (*Tetrastes bonasia*)
foto: Tomaž Mihelič

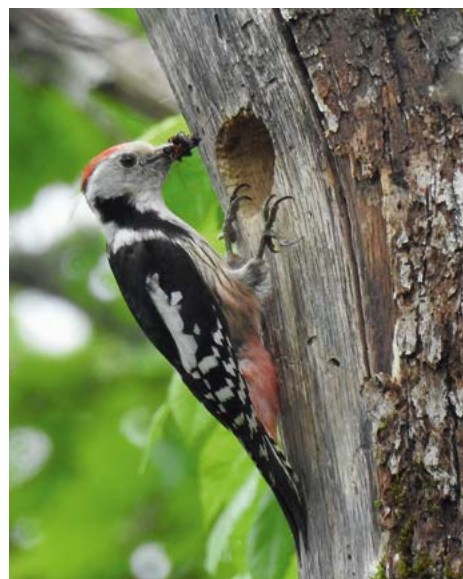
ČRNA ŠTORKLJA (*Ciconia nigra*)
foto: Domen Stanič

MALI SKOVIK (*Glaucidium passerinum*)
foto: Sara Cernich

KOCONOGI ČUK (*Aegolius funereus*)
foto: Jure Novak

SREDNJI DETEL (*Dendrocoptes medius*)
foto: Domen Stanič

BELOHRBTI DETEL (*Dendrocopos leucotos*)
foto: Domen Stanič

TRIPRSTI DETEL (*Picoides tridactylus*)
foto: Domen Stanič

MALI MUHAR (*Ficedula parva*)
foto: Jure Novak

Največja sprememba gozdnega prostora se je v zadnjih desetletjih zgodila v severozahodni Sloveniji. Na sliki je prizor z Jelovice, območja Natura 2000, ki je habitat gozdnih specialistov triprstega detla (*Picoides tridactylus*), divjega petelina (*Tetrao urogallus*) in gozdnega jereba (*Tetrastes bonasia*).

foto: Domen Stanič

TOMAŽ MIHELIČ je po izobrazbi gozdar in zaposlen kot varstveni ornitolog na DOPPS-u. Vključen je v številne raziskave ptic. Bil je koordinator Atlasa ptic Slovenije (2019) in Evropskega atlasa gnezdišč. Trenutno je vključen v uvajanje mirnih con za divjega petelina in belko v Triglavskem narodnem parku, akcije varstva velike uhariče in preprečevanje elektroudarov na daljnovodih.

foto: avtoportret

PIA HÖFFERLE je zaključila magistrski študij varstva narave v Kopru. Trenutno je zaposlena v gozdarstvu, kot članica pri popisih DOPPS-a pa sodeluje od leta 2016.

foto: Katharina Grund, EuroNatur

IZGUBLJAMO NARAVNE, STARORASLE GOZDOVE

Vzporedno z razvojem družbe se razvija tudi gospodarjenje z gozdom. To se najbolj kaže v graditvi mreže gozdne infrastrukture, ki je pomembna za gospodarjenje. Posledično postajajo naši gozdovi vse bolj odprti z gozdnimi vlakami in cestami, kar seveda vpliva tudi na način gospodarjenja na teh območjih ter posledično na biotsko raznovrstnost. Dostopnost do gozdov povečuje intenzivnost sečnje, kar zmanjšuje površino ohranjenih, naravnih in starorastli sestojev ter količino odmrlega drevja, od katerega so odvisne najbolj ogrožene vrste. Analiza, ki je preučevala vpliv gradnje in priprave gozdnih vlak na ugodno ohranitveno stanje ptic v območjih Natura 2000 v Sloveniji med letoma 2005 in 2021, je pokazala, da je bilo na teh območjih zgrajenih ali pripravljenih prek 4200 km gozdnih vlak. To je imelo vpliv na približno 27.000 ha gozdov znotraj območij Natura 2000 v Sloveniji. Najbolj prizadeto je bilo gozdnogospodarsko območje (GGO) Nazarje, kjer je bilo spremenjenih skoraj 5 % gozda.

Varstvo gozdnih vrst ptic v Sloveniji je nedvomno močno povezano z načinom gospodarjenja z gozdovi. Kljub trajnostnemu, sonaravnemu in mnogonamenskemu gospodarjenju ostajajo ključne težave predvsem pri ohranjanju primernih površin in razmer v življenjskem prostoru za tiste vrste, ki so specializirane za starorasle gozdove in večje količine odmrle lesne biomase. Sonaravni pristop gospodarjenja kljub vsem načelom trenutno prednostno zagotavlja ekonomske in socialne ter nekatere prej omenjene ekološke funkcije, medtem ko

je funkcija ohranjanja biotske pestrosti še vedno precej zapostavljena. Pogosto se naravovarstvene cilje postavlja na nivo, ki najnižje še zagotavlja preživetje ciljnih vrst. S tem seveda stopamo po zelo tankem robu in nekatere vrste dolgoročno obsojamo na životarjenje. Posledice takšnega pristopa so še posebej opazne na območjih, kjer je v zadnjih dveh desetletjih potekalo najbolj intenzivno gospodarjenje. Rezultati naše analize kažejo, da se je največja sprememba gozdnega habitata zgodila v severozahodni Sloveniji in verjetno sta triprsti in belohrbti detel s tovrstnimi spremembami izgubila največ.

Analiza o vplivih graditve gozdnih prometnic na ptice temelji le na javno dostopnih gozdarskih podatkih, a menimo, da dobro prikazuje razsežnost prej omenjenih sprememb. V analizo sicer niso bile vključene rekonstrukcije vlak, čeprav lahko tudi te pomembno vplivajo na ohranitev habitata. Rezultati so za zdaj splošni in zgolj začetek oz. podlaga za obsežnejše in bolj detaljne analize razsežnosti vpliva gospodarjenja na gozdne specialiste.

KAKO ZAGOTOVITI PRIHODNOST GOZDNIM SPECIALISTOM?

Če bomo želeli dolgoročno zagotoviti ugodno ohranitveno stanje specialistov starorastli gozdov, bomo morali izgube površin, nastale zaradi gradnje gozdnih infrastrukture, nadomestiti z novimi zavarovanimi gozdnimi površinami primerljivega obsega. Povečanje površin gozdnih rezervatov in ekocelic, kjer gozdovi ostajajo brez človekovega vpliva, je ena izmed bistvenih kratkoročnih rešitev

za ohranjanje gozdnih specialistov. Zdi se, da je bilo varstvo teh vrst v preteklosti zagotovljeno predvsem na račun negospodarjenih površin, ki niso imele uradnih varstvenih statusov, a so zaradi svoje nedostopnosti imele lastnosti starorasnih gozdov. Ogroženim vrstam so te površine pomenile enako kvaliteten habitat kot tisti, ki bi jim bil zagotovljen v gozdnih rezervatih. A v zadnjih desetletjih se je tudi stanje v takih gozdovih močno poslabšalo, saj sodobnejša gozdarska mehanizacija kljubuje tudi najbolj nedostopnim terenom. Zato lahko trdimo, da so se življenjske razmere za varstvo ogroženih gozdnih specialistov v naših gozdovih v času od uveljavitve območij Natura 2000 poslabšale.

Posamezna naravi prepuščena habitatna drevesa (ekocelice) lahko igrajo pomembno vlogo pri ohranjanju biotske raznovrstnosti v gospodarskih gozdovih. Označena so s posebnim simbolom v obliki ptice, kar jih izloča iz gospodarjenja.

foto: Domen Stanič

Obenem pa vzporedni varstveni ukrepi (npr. povečevanje odmrle biomase v gospodarskih gozdovih) še zdaleč niso kompenzirali izgub. Sonaravno gospodarjenje z gozdom, kot ga poznamo pri nas, je torej lahko učinkovito predvsem pri varstvu generalistov in manj ogroženih vrst, varstvo gozdnih specialistov pa bomo lahko zagotavljali predvsem s povečanjem deleža gozda, izločenega iz gospodarjenja. Namesto sonaravnega gospodarjenja bomo morali začeti uvajati naravno gospodarjenje.

Dodatno branje:

- MIHELIČ, T. & HÖFFERLE, P. (2023): Analiza vpliva gradnje in priprave gozdnih vlak na ugodno ohranitveno stanje vrst na območjih Natura 2000 v obdobju 2005–2021. DOPPS – BirdLife Slovenija, Ljubljana.
- STANIČ, D. & MIHELIČ, T. (2022): Primanjkuje nam naravi prepuščenih gozdov. – *Svet ptic* 28 (1): 6-12.

Včlani se

v Društvo za opazovanje in proučevanje ptic Slovenije (DOPPS)

Skupaj za ptice in ljudi!

S tem boš:

- postal(a) del društva, ki trenutno z več kot 1000 člani rešuje največje naravovarstvene probleme in aktivno prispeva k veljavi varstva narave v naši družbi,
- dobil(a) obilo priložnosti za sodelovanje na različnih delavnicah in pri prostovoljnem naravovarstvenem delu,
- lahko postal(a) aktiven(a) član(ica) regionalnih ali Mladinske sekcije in se udeleževal(a) ornitoloških taborov in srečanj za mlade,
- se lahko udeleževal(a) mesečnih predavanj o pticah in naravovarstvu in vodenih izletov po Sloveniji in tujini,
- prejemal(a) poljudno revijo Svet ptic (4 × letno) in po želji strokovno ornitološko revijo *Acrocephalus*.

Informacije dobiš na:

DOPPS, Tržaška c. 2,
1000 Ljubljana,
GSM: 041 712 796 (pisarna)
dopps@dopps.si
www.ptice.si

foto: Jure Novak